

Colecția: **ISTORII SECRETE**

Coperta: Stelian BIGAN

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
BOERESCU, DAN-SILVIU

**Români fără țară: vlahii sud-dunăreni, goralii, volohii
din Carpații Păduroși, deportații în Siberia și Kazahstan :**
docu-drame și mituri istorice însoțite de consemnări din presă /
prezentate de Dan-Silviu Boerescu. - București : Integral, 2019

Conține bibliografie

ISBN 978-606-992-239-2

94

© INTEGRAL, 2018

Editor: Costel POSTOLACHE

Tehnoredactor: Stelian BIGAN

Tipărit la Monitorul Oficial R.A.

Orice reproducere, totală sau parțială, a acestei lucrări,
fără acordul scris al editorului, este strict interzisă
și se pedepsește conform Legii dreptului de autor.

ISBN 978-606-992-239-2

Români fără țară vlahii sud-dunăreni, goralii, volohii din Carpații Păduroși, deportații în Siberia și Kazahstan

Docu-drame și mituri istorice
însoțite de consemnări din presă
prezentate de Dan-Silviu Boerescu

INTEGRAL

Colegiu: STUDENȚESCU

Coperta: Simion

Români fără țară
Vlahii sud-dunăreni, gorarii
volohii din Carpații Păduroși,
deportații în Siberia și Kazahstan

prezentate de Dan-Silvia Bocușcu

Comitet bibliografic

ISBN 978-606-912-239-2

De-a-druma și istorie istorice
Încercări de cunoaștere din trecut
prezentate de Dan-Silvia Bocușcu

© INTEGRAL, 2019

Editor: Cămil POSTOLACHE

Rezumător: Ștefan NIGAN

Tipărit la Monitorul Oficial R.A.

Orice reproducere, totală sau parțială, a acestui lucrări,
fără acordul scris al editurii, este strict interzisă.
Se va proceda conform Legii dreptului de autor.

ISBN 978-606-912-239-2

INTEGRAL

Sumar

Vlahii sud-dunăreni în furtunile istoriei: ar(o)mâni,
fărșeroți, megleniți, grămoșteni, istro-români, timoceni / 7

Dodecalogul aromânilor în viziunea Matildei Caragiu Marioțeanu
și „diaspora din România” / 71

Principatul aromân din Pind, un vis care a durat fie o zi (!),
fie trei ani / 77

Gorarii – stră-românii din Polonia / 83

Volohii din Carpații Păduroși / 85

O prostie a lui Averescu: românii din Maramureșul istoric / 93

Epopeea deportaților în Uniunea Sovietică,
din Siberia până-n Kazahstan / 99

Lămuriri bibliografice / 109

Vlahii sud-dunăreni în furtunile istoriei: ar(o)mâni, fârșeroți, megleniți, grămoșteni, istro-români, timoceni

Împrăștiați prin Balcani încă din Evul Mediu, aromânii trec astăzi printr-o criză identitară fără ieșire. Academiiile fiecărui stat în care trăiesc susțin propria teorie despre originea aromânilor: români, macedoneni romanizați sau greci latinfooni. Chiar și specialiștii cu origine aromână s-au integrat curentelor academice din țara în care locuiesc, ceea ce provoacă un semn și mai mare de întrebare printre aromânii din România, Albania, Macedonia și Grecia. Izvoarele și istoriografia îi menționează sub diverse nume: *vlahi*, *vlasii*, *aromâni*, *macedoromâni*, *fârșeroți*, *saracaceni*, *armâni*, *rrămâni* etc.

În a doua jumătate a secolului al XI-lea, un demnitar bizantin cu origini armene, Kekaumenos, dedică mai multe pasaje românilor balcanici, de obicei în legătură cu răscoalele

lor împotriva autorităților bizantine. Despre originea aromânilor, Kekaumenos ne povestește într-o diatribă contra acestora, pe care îi vedea veșnic răsculați contra autorităților: *Vă sfătuiesc deci pe voi și pe urmașii voștri următoarele, deoarece neamul vlahilor este cu totul necredincios și stricat, neavând credință dreaptă nici față de Dumnezeu, nici față de împărat, nici față de rudă sau de prieten... și deoarece n-a păstrat nicio dată credință față de cineva, nici față de împărații mai de demult ai romeilor. Loviți cu război de către împăratul Traian și înfrânți deplin, au fost supuși de acesta, iar regele lor, numit Decebal, a fost ucis și capul i-a fost înfipt într-o sulită în mijlocul orașului romeilor. Căci aceștia sunt așa-numiții daci, ziși și besi. Și locuiau mai întâi lângă râul Dunăre și Saos, râu pe care acum îl numim Sava, unde locuiesc mai de curând sârbii, în locuri întărite de natură și greu accesibile. Bizuindu-se pe acestea s-au prefăcut că nutresc prietenie și că sunt supuși față de împărații de mai demult ai romeilor și ieșind din întăriturile lor prădau ținuturile romeilor. De aceea romeii mâniindu-se au pornit, cum am spus, împotriva lor și i-au zdrobit. Și aceștia, fugind de acolo, s-au împrăștiat în tot Epirul și toată Macedonia, iar cei mai mulți dintre ei s-au așezat în Elada. Potrivit acestei relații, vlahii din Balcani, adică aromânii, ar fi urmașii dacilor învinși de Traian. Dar cum au ajuns între Sava și Dunăre, adică în actuala Serbie? Dacă ne uităm prin istoriile romane contestate de istoriografia română, care povestesc despre retragerea aureliană, în urma căreia s-au înființat două provincii sud-dunărene cu numele Dacia, ne apropiem de regiunea indicată de Kekaumenos la originea vlahilor. Dar dacă acceptăm teoria cronicarului bizantin, ar trebui să acceptăm*

că cel puțin o parte a populației romanizate din Dacia romană s-a retras, în 275, în sudul Dunării.

Cu ocazia pregătirii unei răscoale în vara anului 1066, vlahii, la întrebarea despre locul în care se aflau animalele și nevestele lor în acel moment, au răspuns că în munții Bulgariei, identificați de specialiști cu Munții Balcanici până în Pind și Rodope. Kekaumenos completează: *Căci așa li-e obiceiul, ca dobitoacele și familiile lor să stea din luna aprilie până în luna septembrie în munți înalți și în locuri foarte reci.* Este prima dovadă a migrației sezoniere sau transhumanței practice de aromâni până la mijlocul secolului XX și este prima atestare a principalei ocupații a aromânilor – păstoritul.

Un secol mai târziu, un alt cronicar bizantin, Ioan Kinnamos, relatează episodul unei lupte dintre bizantini și unguri. În 1166, împăratul bizantin plănuia să atace regatul maghiar din două părți. Una dintre oști, comandată de Leon Vatatzes, urma să îi atace dinspre Marea Neagră. Vatatzes aducea o oaste numeroasă „ba chiar și o mare mulțime de vlahi, despre care se spune că sunt colonii de demult ai celor din Italia”. Părerile istoricilor despre localizarea acestor vlahi sunt împărțite, unii susținând că ar fi fost români din nordul Dunării, în timp ce alții îi plasează în Balcani sau Dobrogea. În condițiile în care bizantinii nu aveau autoritate în nordul Dunării, nu se poate accepta plasarea lor aici. Nici Dobrogea, locuită de multe populații, printre care izvoarele nu îi amintesc pe români, nu putea sta la originea unui contingent de români suficient de numeros încât să fie remarcat de comandanții militari bizantini și de cronicar. Singura localizare plauzibilă a lor este în Peninsula Balcanică, teritoriu supus bizantinilor,

de unde aceștia puteau recruta oaste și unde sursele îi atestă cu sarcini militare.

Aceeași origine romană a românilor din sudul Dunării era invocată de Ioniță cel Frumos, țarul Țaratului Româno-Bulgar, în corespondența sa cu Papa Inocențiu al III-lea. Să nu uităm că această corespondență cu Papa a fost inițiată de mitropolitul ortodox, Vasile de Târnovo. În condițiile în care recunoașterea titlului imperial pentru Asan de către papalitate presupunea recunoașterea supremației papale, adică o unire bisericească regională, trebuie să acceptăm rolul mitropolitului. Iar acest mitropolit se putea forma doar în mediul bizantin, ceea ce poate sugera sursa cunoștințelor despre originea vlahilor balcanici. În capitala bizantină se păstrau consemnate informațiile despre popoarele cu care imperiul intra în contact, care locuiau în imperiu sau cu care aveau războaie. În condițiile în care o mare parte a izvoarelor bizantine au fost distruse, mai ales cu ocazia cuceririi otomane, putem admite că în Bizanțul secolelor IX-XI se aflau lucrări care au stat la baza acestor discuții despre originea vlahilor, dar care nu s-au păstrat până azi. Însă Kekaumenos, Kinnamos și, probabil, mitropolitul Vasile de Târnovo le-au cunoscut. Mai amintim un alt izvor necunoscut istoriografiei românești. Despre vlahii din Akarnania, în sudul Thesaliei, conduși de un anume Constantin Aurelian, cronicarul bizantin Apokaukos afirma că se aflau un număr mare de coloniști romani, care acum se numeau *vlahi*. Regiunea respectivă a fost denumită mai târziu Mica Valahie.

Izvoarele bizantine, sârbești sau otomane îi atestă pe aromâni, sub numele de vlahi, prin toată peninsula Balcanică, cu principala lor ocupație – păstoritul. În secolele XIII-XIV,

sate întregi de aromâni sunt dăruite mănăstirilor din Muntele Athos, unde, la un moment dat, provoacă agitații din cauza prezenței femeilor în preajma călugărilor. Regiunea Thesaliei a fost numită Valahia Mare, nume consemnat până în secolul al XIX-lea, dată fiind ponderea populației aromâne. Aici a existat chiar un stat, format în urma destrămării Imperiului Bizantin în 1204, care a luptat în secolele XIII-XIV cu latinii, bizantinii și apoi cu turcii. Din partea turcilor au primit privilegii care le recunoșteau autonomia, în schimbul plății unor taxe și a păzirii trecătorilor montane. Nu au scăpat de tributul sângelui, fiind nevoiți să dea periodic un număr de copii pentru corpul de ieniceri. Dintre aceștia, după satisfacerea slujbei militare, unii s-au întors în satele de origine, dar erau deja convertiți la islam.

Vlahii din Pind, organizați în cătune cu caracter seminomad, migrau vara cu turmele lor până în munții Macedoniei. În secolul al XVIII-lea, o parte dintre acești vlahi din Grevena, Samarina, Perivoli etc., se ocupau cu cărăușia și negustoria.

Dintre așezările aromâne, se remarcă Moscopole, datorită evoluției sale spectaculoase. Întemeiată la mijlocul secolului al XIV-lea, așezarea s-a dezvoltat mai ales sub stăpânirea otomană, deoarece a beneficiat de privilegii și autonomie, în condițiile în care făcea parte din domeniul Sultanei Mamă.

Așezarea a început să se dezvolte după noile valuri de imigranți din Metsovo (regiunea Zagori) și Skamneli (Pind), care au întemeiat două noi cartiere după 1611 și 1659. Un alt cartier s-a înființat după 1710 cu imigranți din Postenan, din sudul Albaniei. La finele secolului al XVII-lea, a trecut în stăpânirea unui înalt demnitar, care i-a confirmat privilegiile și a interzis așezarea musulmanilor. Așezarea s-a dezvoltat

într-un oraș prosper, considerat al doilea ca mărime în Balcani după Constantinopole. Dezvoltarea orașului a fost posibilă datorită practicării comerțului, inițial itinerant, apoi organizat, prin Balcani până în Veneția și apoi dincolo de granițele Imperiului otoman, până la Leipzig sau Poznan. Ei au fost principalii beneficiari ai anexelor economice ale tratatelor de pace de la Passarowitz și Belgrad. Au întemeiat colonii cu scop comercial în mai multe orașe din Imperiul Habsburgic, inclusiv în Transilvania. Totodată frecventau marile târguri anuale din Imperiul Otoman. Îmbogățirea negustorilor de vază a avut efecte pe plan cultural: s-au construit noi biserici în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, cu arhitectură și pictură de înaltă calitate, s-a format o bibliotecă, o tipografie și chiar o academie, numită Noua Academie. Practic, la mijlocul secolului al XVIII-lea, Moscopole a devenit centrul cultural al Balcanilor.

Bogăția orașului Moscopole a atras interesul turcilor și albanezilor, care l-au jefuit în 1769. Coloniile comerciale înființate în Europa Centrală înainte de acest eveniment nefericit le-au permis moscopolenilor să își ia avutul cu care rămăseseră și să emigreze în masă. Unii, probabil cei mai săraci, s-au împrăștiat prin alte sate aromânești din Balcani, dar o mare parte a lor au emigrat în Imperiul Habsburgic, unde, pornind de la coloniile comerciale, au dezvoltat adevărate cartiere aromâne. Cei rămași au fost din nou jefuiți în 1788, cu ocazia unui conflict pentru autoritate locală între doi demnitari otomani, ceea ce a determinat exodul complet al populației.

Moscopole este acum un mic sat din sud-estul Albaniei, situat la 18 km la vest de Korçë, în munți, la o altitudine de

1.160 metri. În secolul al XVII-lea, era, însă, un mare oraș din Balcani și centru cultural și comercial al aromânilor, aici apărând prima tipografie din regiune. Orașul a fost distrus în întregime în 1788 de către Ali Pașa.

Deși aflat într-un loc destul de izolat în munții dintre Grecia și Albania, orașul a reușit să devină cel mai important centru al aromânilor. În zilele sale de glorie (la 1760) avea o populație de peste 60.000 de locuitori (mai mare la acea vreme ca orașul Atena din Grecia), fiind al doilea oraș balcanic din punctul de vedere al populației și al prosperității, depășit fiind doar de Constantinopole.

În anul 1750, „numiru di bănători” ai orașului era de 45.000, iar în 1788, când a fost distrus complet de Ali Pașa, orașul avea peste 60.000 locuitori. Ca să ne facem o idee despre dimensiunea orașului aromân aflat în munții de la granița dintre Albania, Grecia și Macedonia, trebuie spus că Budapesta avea 54.200 de locuitori în 1800, în București, tot cam la acea vreme, erau 30.000 de „bănători”, iar Atena număra doar 10.000 de locuitori... La vremurile acelea, cel mai mare oraș din zonă era Constantinopole, actualul Istanbul, care adăpostea 570.000 de suflete în 1800. Celebra Viena număra 175.460 de locuitori în 1754, iar Veneția – 140.000 în 1750. (www.banatulazi.ro)

Orașul era locuit aproape exclusiv de aromâni. O analiză efectuată la Moscopole în 1935 asupra numelor de familie existente, a dezvăluit faptul că marea majoritate a populației erau de origine aromână. Conform istoricului german Johann Thunmann care a vizitat Moscopole și a scris o istorie a aromânilor în 1774, toți locuitorii orașului vorbeau limba aromână; mulți însă cunoșteau și limba greacă (limba bisericii), care

era folosită pentru scrierea contractelor. Aromânii trăiau în acea perioadă și în alte așezări mari din împrejurimile Moscopolei, care ajungeau, la rândul lor, la zeci de mii de locuitori, precum: Gramostea, Nicea, Linca etc. Zona era compact aromânească. Aceste orașe mari aromânești erau așezate la peste 1.100 metri înălțime. Lacul Ohrid era un fel de mare vlahă, fiind înconjurat de nenumărate localități aromâne. Cetăți înfloritoare atunci, astăzi simple comune pline de ruine și de legende.

Spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, orașul a evoluat mult datorită comerțului cu Germania, Veneția și Constantinopole, având mai multe manufacturi, în jur de 70 de biserici, bănci, o tipografie (o altă tipografie nu mai exista în Imperiul Otoman decât la Constantinopole) și chiar o universitate (*Noua Academie* sau *Hellénikon Frôntistêrion*, fondată în 1744). La Moscopole a apărut o adevărată efervescență culturală, mulți autori publicându-și lucrările atât în greacă (limbă a culturii din Balcanii la acel moment) cât și aromână scrisă în alfabetul grec. În 1770, aici a apărut primul dicționar al celor patru limbi balcanice moderne (greacă, albaneză, aromână și bulgară).

Acțiunile din 1769 ale otomanilor au fost doar începutul unei serii de atacuri, care au culminat cu atacul din 1788 al trupelor albaneze conduse de Ali Pașa (lider militar otoman de origine albaneză) asupra orașului, atac care s-a soldat cu distrugerea completă a localității. Atacurile albanezilor musulmani aveau ca pretext Revolta Orlov (numele sub care este cunoscută ridicarea la luptă a grecilor din Peloponez împotriva Imperiul Otoman din 1770; rebeliunea a fost pregătită și sprijinită în mod activ de Imperiul Rus, izbucnirea

revoltei fiind coordonată cu expediția maritimă condusă de Alexei Grigorievici Orlov, comandantul flotei imperiale ruse în timpul Războiului Ruso-Turc din 1768-1774). Supraviețuitorii au emigrat în Grecia (unde au revenit la ocupațiile lor vechi – creșterea animalelor), Serbia, România și Bulgaria. O parte din elita comercială a emigrat în Austro-Ungaria, mai ales în cele două capitale, Viena și Budapesta, dar și în Transilvania, unde au jucat ulterior un rol esențial în renașterea națională a României.

Deși au avut un început umil, prin natura îndeletnicirii lor de păstori, aromânii cunoșteau cele mai scurte trecători și pasuri, iar mulți s-au ocupat de cărăușie. În timp, învățând trucurile meseriei negustorești, ei s-au implicat din ce în ce mai mult în activitățile comerciale.

Mai mult de atât, pentru că imperiul otomanilor se întinse pe brazde întregi ale Europei, tot negustorii au fost cei mai câștigați, căci acum puteau călători nestingheriți prin Peninsula Balcanică, iar unii chiar dincolo de ea. Îi putem găsi pe aromânii moscopoleni la Cadiz, Genova, Livorno, Napoli, Triest, Veneția, unii chiar și la Constantinopole, Moscova și Viena.

N-ar trebui să ne mire atunci că dăm peste unii dintre ei și în Țara Românească. Doar una dintre consecințele răspândirii activității lor economice este că fac cunoscut românilor de la nord de Dunăre că și la miazăzi existau comunități românești.

Din scrisorile comerciale inventariate de Valeriu Papahagi putem descoperi că, la sfârșitul secolului al XVII-lea, se expediau de negustorii moscopoleni prin porturile Ragusa, Durazzo și Valona abale, cafea, ceară, cordovane (piei fine de capră sau de oaie, folosite pentru încălțăminte de lux și

marochinărie), cuverturi, lână, mătăsuri, museline, pielărie, smoală, velințe, tutunuri, untdelemnuri.

Din Venetia erau luate arme, brocarturi (stofe care imită un tip de țesătură fină), bronz lucrat, cositor, damaschine (țesături de bumbac, mătase sau lână, cu desene mari în relief, folosite la confecționarea fețelor de masă sau a albiturilor de pat), hârtie, indigo, londrine (țesături de lână groase, din care se confecționează îmbrăcăminte sau pături), majolică (un tip de faianță italiană), postavuri, plumb, sticlărie, velure, zahăr.

Pe cât de măreț a fost Moscopole, totodată la fel de cumplită a fost și ruina sa. Cu un comerț cât se poate de înfloritor, negustorii au căutat să-și investească avutul în propriul oraș.

Breslele cunosc o dezvoltare impresionantă, existând numeroase ateliere de arămari, argintari, bumbăcari, cazangii, croitori, cuțitari, făurari, lăcătuși, pietrari, tabagii, zidari sau zugrăvi. Este construită o tipografie, singura care există în cadrul Imperiului Otoman, după cea din Constantinople, dar și Noua Academie, finanțată cu banii negustorilor. Orașul dispunea și de un orfelinat și de un spital pentru nevoile medicale ale oamenilor, iar bisericile erau câteva zeci.

Numai că secolul al XVIII-lea a fost și unul plin de tulburări și de restriști. Încă din 6 ianuarie 1742, consulul venețian Giambattista de Rossi îi scrie lui Girolamo Querini, inspectorul Dalmației și al Albaniei, că, din pricina unei molime „la Moscopole e prăpăd: mi s-a adus precis la cunoștință că până acum, din nenorocire, au pierit două sute de inși”.

Războaiele ruso-turce succesive au perturbat comerțul din Balcani, moscopolenii văzându-și traseele de negoț periclitare. Încetul cu încetul, ei nu mai pot face comerț cu

venețienii, pierzându-și o bună parte a veniturilor, și încearcă să se îndrepte cu mărfurile lor spre Viena.

Însă, incursiunile repetate ale bandelor de albanezi au schilodit orașul, devenit apoi o pradă ușoară pentru oamenii lui Ali Pașa. O dată pustiit, începe un adevărat exod în rândurile moscopolenilor. Cei care au plecat și-au găsit adăpost în statele învecinate Porții, îndeosebi în Imperiul Habsburgic.

Este și cazul lui Naum Șaguna, al cărui băiat, Andrei, investit mitropolit ortodox al Transilvaniei, va lupta pentru recunoașterea drepturilor românilor ardeleni și va juca un rol însemnat în timpul Revoluției din 1848.

Contribuții la fel de importante le-au avut și cei din familia Mocioni. Alexandru Mocioni, deputat în Camera Ungară a Parlamentului de la Budapesta, a militat pentru drepturile românilor și a susținut întemeierea unui partid național în Banat și Crișana.

Un apărător al cauzei naționale românești a fost și Andrei Mocioni, membru al Senatului Imperial de la Viena, unul din membrii fondatori ai Academiei Române. Nu mai vorbim de un Constantin Ucuța, protopop la Poznan, care tipărește la Viena un abecedar de aromână, de un Gheorghe Roja, care publică și el câteva scrieri despre aromâni sau de un Mihail Boiagi, care pune la punct o carte de gramatică aromânească.

Marile familii au putut supraviețui într-un fel sau altul distrugerii orașului. În schimb, Moscopole, odinioară marele centru economic al lumii balcanice, nu a reușit vreodată să-și mai revină după loviturile grele primite în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.